

Dediščina in revitalizacija opuščenih industrijskih območij

The heritage and revitalisation of disused industrial areas

Sonja Ifko

Povzetek

Sestavek se ukvarja s problematiko varovanja in interpretacije dediščine, ki je sestavni del območij industrijske dediščine. Predstavi interdisciplinarno metodologijo varovanja zgodovinskih industrijskih struktur, ki naj kot sestavni del raziskovalno analitične faze varstvenih procesov omogoča čim objektivnejše vrednotenje dediščine območij. Vrednotenje dediščine in s tem opredelitev njene razvojne vloge je namreč ključno izhodišče za določanje varstvenih posegov ter v nadaljevanju interpretacijskih pristopov. Interdisciplinarna metodologija temelji na raziskovanju štirih temeljnih skupin značilnosti: zgodovinsko-pričevalnih, tehnološko-tehničnih, arhitekturno-konstruktivskih in urbanistično-prostorskih. Osnovni element raziskovanja in vrednotenja je industrijski kompleks, ki ga obravnavamo na treh nivojih: kot samostojno produkcijsko in oblikovno enoto, v odnosu do prostora, katerega sestavni del je, in nato analiziramo še ključne objekte in strukture, ki ga sestavljajo. Natančneje so predstavljeni kriteriji vrednotenja arhitekturno-konstruktivskih in prostorsko-urbanističnih značilnosti. V zaključku predstavljeni uspešni evropski primeri revitalizacij potrjujejo uvodoma predstavljeno tezo, da je ključnega pomena za kvalitetne revitalizacijske posege vključevanje dediščine območij in ne njeno zanikanje. Ohranjena dediščina je namreč tisti nujni element, ki tvori ambientalno specifiko industrijskih kompleksov in s svojo zgodbo osredišča interpretacijske pristope ter vzpostavlja inovativne možnosti nove rabe. Predstavljeni projekti revitalizacij so dokazali, da je bila prav dediščina njihov ključni razvojni kapital, na katerem so zgradili nove uspešne zgodbe.

The heritage and revitalisation of disused industrial areas

The article discusses the issues pertaining to the protection and interpretation of heritage which is part of industrial heritage areas. It presents the interdisciplinary methodology of the protection of historical industrial structures, which is meant - as a constituent part of the research and analysis phase of the conservation processes - to enable the evaluation of a given area's heritage to be as objective as possible. The evaluation of heritage, which allows its developmental role to be defined, is the fundamental basis for deciding on conservation interventions and any subsequent approaches to interpretation.

The interdisciplinary methodology is based on the research of four fundamental groups of properties: historical and testimonial, technological and technical, architectural and constructional, and urbanistic and spatial. The basic element of research and evaluation is the industrial complex, which is studied on three levels: as an independent production and design unit, in relation to the space which it is part of, whereupon key buildings and structures that constitute it are analysed. The criteria for architectural and constructional, and urbanistic and spatial evaluation are presented in greater detail.

The conclusion features successful European examples of revitalisation, which confirm the introductory thesis, i.e. that the inclusion - rather than the denial - of an area's heritage is crucial for quality revitalisation interventions. It is the preserved heritage that is prerequisite for the ambiental specificity of industrial complexes; it also focuses interpretative approaches with its story, giving rise to innovative new use capabilities. The featured revitalisation projects show that it was precisely the heritage that figured as the key developmental asset on the basis of which their success stories have been founded.

Vsak poseg v prostor je posledica določenih potreb, zahtev, idej. Objekti nastanejo praviloma zaradi razvojnih zahtev, nekateri zaradi nuje zagotavljanja osnovnih bivanjskih potreb, drugi iz želje oplemenititi prostor, omogočiti boljše razmere, delo, zabavo ... Vsi pa pričajo o razmerah, ki so spodbudile njihov nastanek, in soustvarjajo našo preteklost, torej so del mozaika sodobnosti, kakršno poznamo in živimo danes.

Tudi nastanek industrijskih območij: tovarn, rudnikov, peskokopov, železarn, elektrarn in številnih infrastrukturnih objektov, je posledica določenih zahtev – iskanj možnosti za učinkovitejšo proizvodnjo, udobnejše življenje, skratka razvojnih priložnosti. Kot taka dokazujejo naš razvoj, so del objektivne slike preteklosti, z vsemi uspehi in neuspehi, hkrati pa sodijo v kontekst ohranjanja čim bolj stvarne podobne obdobja, v katerem so nastajala.

Odnos do dediščine industrijskih območij

Katere pomnike razvoja ohranjati ter predvsem kako, je ključno vprašanje varstvene stroke, ki se stalno spreminja in preoblikuje. V pregledu razvoja varstva

arhitekturne dediščine Jukka Jokilehto (Jokilehto, 1999) pravi, da sta edina stalnica pri oblikovanju načel varstvene stroke njihova spremenljivost skozi čas in prilagajanje novim kategorijam dediščine.

Z vsako novo varstveno kategorijo se potemtakem pojavi vprašanje, zaradi katerih njenih značilnosti jo je potrebno varovati, in posledično, kako jo varovati, kako zastaviti varstvene ukrepe, da bodo na eni strani učinkoviti, na drugi pa razvojno zanimivi za vlagatelje. Odgovori seveda ne morejo biti enoznačni, to dokazujejo tako teorija kot praksa.

Vsekakor pa je treba najprej vzpostaviti odnos do dediščine – jo ovrednotiti in v tem kontekstu usmerjati vse posege. To je edino zagotovilo, ki lahko pripelje do uspešnih rezultatov, in ga je nujno potrebno izpostaviti kot izhodišče vseh varstvenih posegov.

Ključna izhodišča varovanja območij industrijske dediščine

Temelj vseh varstvenih posegov je vrednotenje, ki ga sestavljata dve fazi: prvo bi lahko opredelili kot evidenciranje, ali kakor nazorneje pravi Jelka Pirkovič

(Pirkovič, 1993), gre za odbir dediščine od nedediščine; drugo za ovrednotenje dediščine, torej tistih struktur, pri katerih so bile v prvi fazi spoznane dediščinske lastnosti. Tretja faza, ki zaokroža varstveni proces, je določanje varstvenih posegov. Ti so odvisni od vrednot in fizičnega stanja dediščine, varstvena stroka pa jih po veljavni zakonodaji opredeli v konservatorskem načrtu.

Ko govorimo o dediščini industrijskih območij, je potrebno omeniti, da gre za posebne lokacije, katerih značilnost je velika raznovrstnost struktur, navadno tudi izjemna velikost in žal tudi zanemarjenost, saj so praviloma dostopna za varstvene posege šele po izteku proizvodnje oziroma s propadom podjetja. Vse to zahteva prilagojen varstven pristop, ki mora biti predvsem metodološko jasno čitljiv in enostaven, čim bolj enakovredno pa mora zajeti vse razvojno pomembne vidike posameznega območja.

Kompleksnost in interdisciplinarni pristop

Industrijska dediščina in s tem tudi arhitekturna dediščina, ki je njen sestavni del, je kompleksna tako po svoji materialni zapuščini kot po zgodovinsko-pričevalni vrednosti. Nastajala je pod neposrednim vplivom gospodarskih, političnih in družbenih razmer. Industrializacija sama je te značilnosti še dodatno preoblikovala in vzpostavljala nove družbene in socialne odnose. Celostna obravnava industrijske dediščine zato zahteva, da jo vrednotijo strokovnjaki ustreznih področij (raziskovalci tehnološkega in tehničnega razvoja, razvoja arhitekture, družbeno-socialnih in zgodovinskih ved) po štirih temeljnih skupinah kriterijev: tehniško-tehnološke, prostorsko-arhitekturne, zgodovinsko-ekonomske in družbeno-socialne značilnosti.

V prispevku se omejujemo predvsem na prostorsko-arhitekturne značilnosti, za katere v nadaljevanju predstavljamo tudi osnovne kriterije vrednotenja. Za celostno obravnavo pa mora biti vsak kompleks ovrednoten s pomočjo interdisciplinarnega sistema, ki zajema vse štiri skupine značilnosti.

Industrijski kompleks je osnovni element obdelave

Razvojne značilnosti so pokazale (Ifko, 2003), da moramo kot temeljno obliko industrijske dediščine obravnavati industrijski kompleks – ta je tista osnovna celota, znotraj katere poteka zaključen produkcijski proces. Je torej skupek arhitekturnih in tehniških zna-

čilnosti, zgodovinskih in družbeno-socialnih dejavnikov, in kot tak izhodišče za celovito analizo. Izločanje posameznih objektov ali struktur iz celote je neprijetno, a še vedno pogosto. Celotne komplekse je res v večini primerov nemogoče varovati, jih je pa treba kot celote analizirati in varstvene posege zasnovati tako, da je pričevalnost celote čim manj okrnjena.

Vrednotenje značilnosti industrijskih kompleksov z urbanističnega in arhitekturnega vidika

Predstavljeni kriterijski sistem opredeljuje dejavnike, ki vrednotijo industrijski kompleks kot osnovno enoto obravnave, kot prostorsko-urbanistično in arhitekturno-konstrukcijsko vrednuto na treh nivojih: najprej kot primarne proizvodne enote, nato v odnosu do prostora, katerega del so, in potem posamezne strukture in objekte znotraj obravnavanega kompleksa.

1. Vrednotenje industrijskega kompleksa kot primarne proizvodne enote

- *Kriterij izbora mikrolokacije*

Priča o odnosu do prostora, v katerem je bil objekt postavljen. Ločimo lokacije, ki so izbrane izključno na osnovi utilitarnih razmer, in tiste, ki so izbrane tako, da se prilagajajo naravnim in tudi grajenim strukturam prostora ali se ji celo podrejujejo. Slednje je redkost, vendar znak kvalitetne prostorske umestitve.

- *Kriterij funkcionalnosti zasnove*

Vrednoti se uspešnost delovanja določenega procesa znotraj določene zasnove kompleksa. Ta kriterij je pomemben, vendar ga je v mnogih primerih težko ustrezno vrednotiti, saj je prvotno stanje mnogokrat že toliko spremenjeno (namestitve nove opreme, sprememba namembnosti ...), da iz obstoječega ni mogoče sklepati o prvotni zasnovi.

- *Kriterij organiziranosti kompleksa*

Ocenjuje prostorsko zasnovo. Organiziranost kompleksa je raznolika in se giblje v razponu od zasnove, ki so strogo podrejene kompozicijskim načelom, do takih, kjer funkcija postane oblikovno izhodišče.

- *Kriterij celovitosti kompleksa*

Določa zaokroženost kompleksa prostorsko, vsebinsko in oblikovno.

- *Kriterij urbanistične kompozicije*

Vrednoti likovno-estetske značilnosti industrijskih kompleksov na področju urbanističnega razvoja. Vrednotimo ali celoten kompleks ali kompozicijska razmerja med strukturami, ki kažejo likovno-estetske vrednosti.

2. Vrednotenje značilnosti kompleksa v odnosu do širšega prostora

1. stopnja: vrednotenje vseh kompleksov

- *Pojavnost v prostoru, krajini*

Ocenjuje odnos objekta do grajenega in naravnega prostora, v katerem se nahaja, njegovo pojavnost in pomen pri oblikovanju prostorske identitete.

- *Kriterij okoljevarstvene primernosti*

Določa primernost določenega objekta ali kompleksa glede na njegove ekološke vplive na okolje. Cilj prve stopnje vrednotenja je, da opredeli vplive na prostorski razvoj. V primeru, ko so vplivi majhni in neizraziti, kompleksi pa del urbane ali ruralne krajine, kjer industrija ni prevladujoč dejavnik razvoja, se analiza zaključí. V primeru, ko tvorno sooblikuje krajino, kjer je industrija prevladujoč razvojni dejavnik, moramo kompleks natančneje analizirati na drugi stopnji.

2. stopnja: vrednotenje kompleksov, ki sooblikujejo industrijsko krajino

- *Kriterij vplivanja na strukturne značilnosti industrijske krajine*

Ta kriterij vrednoti vpliv obravnavanega kompleksa na razvoj strukture industrijske krajine. Ovrednotiti je treba, ali je tvoren sooblikovalec strukture.

- *Kriterij vplivanja na razvoj elementov industrijske krajine*

Ovrednoti stopnjo vplivanja kompleksa na vse tri osnovne elemente industrijske krajine: proizvodne sisteme, stanovanjska območja in povezovalne transportne sisteme. Če je ta vpliv razvojno vzpodbuden,

industrijski objekti, strukture		razčlenitev na posamezne elemente in njihova analiza
industrijski kompleks		analiza kompleksa kot zaključene proizvodno oblikovne enote
industrijska krajina		analiza načina povezovanja kompleksov in njihov vpliv v prostoru

2

Sl. 1: Industrializacija je vzpostavila nova izhodišča za razvoj prostora, hkrati pa v arhitekturo vpeljala številne inovativne konstrukcijske in oblikovne zasnove. Danes predstavlja njeno prestrukturiranje nov razvojni izziv, tako v oblikovnem kot kulturno-varstvenem merilu. Foto: J. Lah.

Sl. 2: Industrijski kompleks je osnovna enota raziskovanja in vrednotenja dediščine industrijskega območja.

je opredeljen pozitivno, če pa je zavrl razvoj ali ga preusmeril na področje, ki je prekinilo kontinuiteto razvoja, ga je treba označiti kot negativnega.

3. Vrednotenje posameznih objektov in struktur v kompleksu

- *Kriterij odnos oblika-funkcija*

Vrednoti stopnjo povezanosti oziroma razmerja ključnih parametrov zasnove: oblike in funkcije. Je pomemben kazalec dinamike razvoja industrijskih objektov. Pri tej oceni je važno sodelovanje strokovnjaka s področja tehniškega in industrijskega razvoja.

- *Kriterij tehnološke inovativnosti*

Vrednoti objekt glede na stopnjo inovativnosti, in sicer tako glede uporabe materialov in uvajanja novih konstrukcijskih principov kot glede na inovativnosti pri izvedbi.

- *Kriterij inovativnosti pri oblikovanju detajlov*

Vrednoti likovno-estetsko pojavnost detajlov in njihovo konstrukcijsko vlogo glede na razpoložljiv material in znanje, ki je bilo na voljo v določenem prostoru in času.

- *Kriterij virtuoznosti pri projektiranju konstrukcij*

Ocenjuje stopnjo kreativnosti na področju zasnove in izvedbe konstrukcij, ki se izraža skozi smelost konstrukcijskih zasnove, na primer dosego čim večjih razpetin nosilnih elementov.

- *Kriterij zasnove arhitekturne kompozicije*

Ocenjuje likovno-estetsko pojavnost in v skladu s sledenjem razvoju tudi prilagajanje funkcionalističnim izhodiščem pri zasnovi objektov.

Določanje varstvenih posegov in interpretacija industrijske arhitekturne dediščine

Analitično-teoretičnemu varstvenemu delu mora seveda slediti ustrezna implementacija varstvenih načel v projekt prenove, ki se prilagaja varstvenim smernicam, zastavljenim v konservatorskem načrtu. Varovanje industrijskih območij, ki jih opredeljujejo njihove posebnosti, se bistveno razlikuje od varova-

Sl. 3a, 3b: Prenova območja opuščene klavnice na Poljanskem nasipu v Ljubljani kaže rešitve, ki so tako prostorsko-razvojno kot arhitekturnovarstveno daleč od optimalnih. Foto: S. Ifko.

nja starejše dediščine: območjem je treba poiskati ustrezno novo rabo in jih le-tej prilagoditi, hkrati pa ohraniti njihovo pričevalnost in identiteto, kot ju je vzpostavila industrija. Rešitve so zelo raznolike, od le zgolj konservatorskih poseganj v spomenike do popolnega preoblikovanja dediščinsko manj pomembnih struktur.

Izhodišča za določanje varstvenih posegov

Kulturno-varstveni vidik je ključnega pomena pri posegih v vse segmente kulturne in tudi industrijske dediščine. Stopnjo poseganja v dediščino oziroma spomenik odločilno narekuje ocenjena vrednost dediščine. Posegi morajo biti čim manjši, čim večja je spoznana vrednost dediščine oziroma spomenika. Ob naštetem je treba upoštevati tudi prostorsko-razvojne in ekonomske razmere.

Prostorsko-razvojni vidik, ki ga pogojuje vpetost dediščine v konkreten prostor, praviloma izpostavi nasprotje med varstvenimi zahtevami in aktualno prakso (ta načeloma teži k novemu). Opredeljuje ga lega tovrstnih področij – praviloma znotraj urbanih središč, kar poveča zanimanje zanje, in prav preudarna lokalna prostorska politika lahko tovrstna področja izkoristi za izboljšanje urbanega življenja.

Ekonomske vidik je izhodišče, po navadi pogoj za uspešno izvajanje varstvenih posegov in predvsem pozneje za življenje prenovljenega. Ob ukinitvi proizvodnje se pojavijo težave, ki postavljajo v prvi plan, praviloma pred varstvo dediščine, druga pereča vprašanja, industrijsko območje pa je večinoma pojmovano negativno. Če se njegovi potenciali zreducirajo na golo ekonomsko logiko, se seveda kot najučinkovitejše izkaže rušenje oziroma novogradnja. Ob tem je potrebno izpostaviti še vprašanje uresničevanja trajnostnega razvoja – z ohranjanjem obstoječega objekta dolgoročno varčujemo, hkrati pa ohranjamo naravne vire.

Ker je dovozen za ohranjanje, prav kulturnovarstveni potencial praviloma prihaja v najbolj intenziven konflikt s kapitalom. Uspešnost projektov pa seveda zagotavlja sposobnost kompromisa in uravnoteženje vseh treh vidikov.

Interpretacija dediščine in vprašanje ponovne rabe
Kaj ohraniti in kako posegati v historične strukture,

je ključno in težko enoznačno opredelljivo vprašanje. Še posebej, ko gre za poseganje v dediščino, nastalo v zadnjih sto ali dvesto letih – ker se tudi sama šele uveljavlja kot varstvena kategorija, je zato pogosto pod velikim pritiskom investitorjev, ki ravna s tovrstnimi območji predvsem kot dediščinsko manj pomembnimi.

Prav intenzivni procesi prestrukturiranja so sprožili prve akcije varovanja dediščine industrializacije, in sicer ko so v okolici Birminghama v okviru intenzivne povojne prenove začeli v petdesetih letih prejšnjega stoletja rušiti najstarejše britanske industrijske komplekse. To je bil tudi čas, ko je nastal termin »industrijska arheologija« – prvi ga je uporabil Michael Rix leta 1951, ko se je s skupino somišljenikov boril za ohranitev zibelke industrializacije, območja Ironbridge Gorge.

Že v sedemdesetih se je strokovna javnost mednarodno organizirala in aktivneje vključila v usmerjanje varstvene politike na področju industrijske in kasneje moderne arhitekture. Najprej je nastala mednarodna organizacija TICCIH, The international committee for the conservation of the industrial heritage, in konec osemdesetih še DOCOMOMO, International working party for documentation and conservation of buildings, sites and neighbourhoods of the modern movement.

Kljub temu se v konkretnih primerih praksa še vedno spopada s problemi, ki so neposredna posledica njene neuveljavljenosti. Dejstvo je, da je širša javnost večinoma še ne sprejema in ne razume kot varstveno kategorijo. Drug vzrok, ki k prvemu ključno prispeva, je, da sodobna dediščina še vedno ni ustrezno strokovno ovrednotena. To zapleta tako posege v najkvalitetnejšo dediščino kot v ostalo, manj pomembno, ki omogoča večjo spremenljivost substance. Prav od senzibilnosti arhitektov, ki se lotijo prenov, je velikokrat odvisna ohranitev včasih tudi najpomembnejše dediščine nedavnega razvoja.

Uspešne revitalizacije

Prenova in revitalizacija območij opuščene industrije, katere večji ali manjši sestavni del je tudi dediščina, sta intenziven proces, ki mu v zahodni Evropi lahko sledimo že od osemdesetih let prejšnjega stoletja. Ker so bila poseganja v tistem času zelo razno-

lika, lahko po dobrih tridesetih letih prakse potegnemo nekatere zaključke, ki kažejo razvojne usmeritve in opredeljujejo uspešnost posegov.

Za osvetlitev razvojno najuspešnejših trendov smo izbrali nekaj najodmevnejših primerov. Vsi potrjujejo, da je pri revitalizacijskih procesih prav poudarjanje kulturnovarstvenih vidikov tisto zagotovilo, ki je dolgoročno nosilec prostorskorazvojno in posledično ekonomsko uspešnih uresničitvev.

Primat med revitalizacijami ima gotovo že omenjeno območje Ironbridge Gorge, ki je začelo orati ledino na tem področju in je bilo kot prvo industrijsko območje uvrščeno tudi na seznam svetovne dediščine Unesca. Primerjalno se predstavlja še območje Zeche Zollverin v Porurju in revitalizacija tovarne Van Nelle iz Rotterdama.

Območje Ironbridge Gorge

Prestrukturiranje območja Ironbridge Gorge sega v začetek 60-ih let prejšnjega stoletja, ko je bila aktivna proizvodnja skoraj v celoti opuščena, stavbne, proizvodne strukture in oprema pa so se ohranile praktično nepoškodovane.

Prazna poslopja in industrijske komplekse so začeli postopoma oživljati predvsem zaradi njihove historičnorazvojne vloge. Že leta 1967 je bil ustanovljen Gorge Museum Trust, ki je začel skrbeti za dediščino. Kmalu so območje tudi formalno zaščitili in ustanovili industrijski muzej na prostem. Ker se je industrijski razvoj premaknil drugam, ni bilo pritiskov na obstoječe lokacije in iniciativa sklada za ohranjanje je znala poudariti pomembnost dediščine kot nove razvojne možnosti.

Raznovrstnost dediščine je zahtevala pestre predstavitvene pristope. Že omenjeni muzej na prostem Blists Hill, v katerem se odvija življenje industrijskega viktorijanskega mesteca, je posebnost, ki daje celotnemu območju gotovo največji čar. Kvalitetno so ohranjeni tudi posamezni objekti in območja na ostalih lokacijah, ves čas pa se trudijo za čimbolj kakovostno varstvo in predstavitev celotne industrijske krajine.

Območje je z novim pristopom do reševanja problematike industrijske dediščine postalo svetovni zgled.

Sl. 4a, 4b: Revitalizirana zgodnjeindustrialna krajina v Ironbridgeu je postala vzgled in navdih številnim projektom revitalizacije opuščenih industrijskih območij po svetu. Muzej na prostem Blists Hill s številnimi delujočimi industrijskimi strukturami pa inovativna oblika varstva dediščine, izobraževanja in zabave. Foto: S. Ifko.

Ustanovili so Ironbridge Institute, ki se je pod okriljem Univerze v Birminghamu specializiral za varstvo industrijske dediščine in pripravlja podiplomsko izobraževanje s tega področja.

Da je pristop v Ironbridgeu uspešen, potrjujejo tudi ekonomski kazalci in nenazadnje ohranjena industrijska dediščina, ki se je prav v tem projektu dokazala kot razvojno izhodišče. Uspešni muzeji skupaj z urejeno industrijsko krajino območja privabijo vsako leto okoli 300.000 obiskovalcev, ki v okrožju zapravijo okoli 11 milijonov funtov (telford.gov.uk). Turizem, vezan na predstavitev industrijske dediščine, je postal vodilna gospodarska panoga v regiji – zaposluje okoli 2.000 ljudi. Industrijski turizem prinaša uspešne rezultate tudi širše, saj je področje postalo razvojno zanimivo, povečalo se je število javnih in zasebnih naložb.

Rudniški kompleks Zeche Zollverein XII, Essen

Območje Zeche Zollverein XII leži v osrčju Porenja, ki velja za najintenzivnejše industrijsko območje Nemčije in Evrope (Slotta, 1987). Po tem, ko so bile med prestrukturiranjem v osemdesetih letih prejšnjega stoletja številne proizvodne strukture že izgubljene, je zavest o pomenu dediščine zagnala nacionalni projekt – Internationale Bauausstellung (IBA), v okviru katerega so v obdobju 1989–99 prenovili in vzpostavili novo rabo na številnih območjih opuščene industrije ter jim z inovativnimi vsebinami povrnili življenje. Gotovo najbolj prepoznaven je projekt revitalizacije rudnika Zeche Zollverein XII pri Essnu. Potem ko so ga konec decembra 1986 zaprli, je ostal kompleks praktično nedotaknjen. Gre za enega najdlje delujočih rudnikov, saj so ga odprli davnega leta 1848. Imel je enajst jaškov in obsegal območje, veliko okoli 13 km (Kania, 1999). Dobra ohranjenost oziroma nedotaknjenost vseh struktur rudniškega območja Zollverein ob zaprtju je vzbudila akcijo za njegovo celostno zaščito in ohranitev, zato so bili na objektih izvedeni praviloma le konservatorski posegi in minimalne intervencije (Kania, 1999).

Decembra 1996 so odprli prvi prenovljeni objekt, v katerega se je naselil Oblikovalski center dežele Nordrhein-Westfalen. Takoj je postal ena od prepoznavnih prednosti prenovljene industrijske krajine celotnega Porurja. Leta 2001 so območje vključili na seznam svetovne kulturne dediščine Unesca.

V začetku leta 2008 so odprli v opuščeni pralnici premoga nov muzej Porenja, ki ga je zasnoval Rem Koolhaas. Koolhaas industrijski ambient in muzeološko predstavitev zgodovine celotne regije združi v učinkovito in prepletajočo se celoto.

Prej območje neprenehne industrije je postalo eno turistično najaktivnejših nemških območij. Zeche Zollverein XII je bil leta 2009 razglašen za najboljše prireditveno območje v Nemčiji, Essen pa je bil v letu 2010 kulturna prestolnica Evrope.

Posegi na območju so različne intenzitete, od minimalnih konservatorskih vzdrževalnih del v primeru dediščine največje vrednosti do novogradenj na robu kompleksa, ki so bile izhodišče za nove vsebinske programe. (Tak poseg je zagotovo gradnja oblikovalske šole po načrtih japonskega biroja SAANA.) Tako Fosterjev projekt oblikovalskega centra iz leta 1995 kot tudi najnovejša realizacija muzeja Porenja v opuščeni pralnici in separaciji premoga pa sta maksimalno upoštevala historično strukturo ter ohranjala njeno pričevalnost. Prenova pralnic premoga je sicer vzbudila precej polemik, saj so porušili prvotno fasado in jo ponovno izvedli na način, ki je ustrezal zahtevnim muzejskim standardom. K sreči je ostala ohranjena prvotna oprema v najvišjih etažah, kjer so proizvodni postopki predstavljeni z avdiovizualnimi projekcijami na način, ki praktično ne posega v prvotno strukturo.

Tovarna Van Nelle, Rotterdam

Tovarna Van Nelle v Rotterdamu je nastala leta 1931 po načrtih Johanna Brinckmana in L. C. van der Vlugta. Gre za skladišni objekt s pakirnico čajev in kave, ki je obratoval do leta 1995, ko se je podjetje prestrukturiralo. Eden najzgodnejših objektov z obeh fasado in večetažno armiranobetonsko konstrukcijo, ki jo podpira sistem gobastih nosilcev, je ostal praktično nespremenjen do zaključka proizvodnje. Skupaj s sistemom pokritih tekočih trakov, ki so se navezovali na sosednji objekt, je predstavljal enega najlepših pričevalcev funkcionalistične predvojne arhitekture.

Objekt je zasnovan odprtih pisarn in proizvodno-pakirnih tlorisov preko celih etaž ohranjal ves čas delovanja. In prav to je bilo ključno izhodišče novih posegov. Zaradi vsebin vse etaže žal niso ostale popolnoma od-

Sl. 5a, 5b: Obstoječo fasado pralnice premoga v Zeche Zollverein XII so zamenjali zaradi nove muzejske vloge objekta. To je izzvalo številne polemike in izpostavilo vprašanje primernosti tako intenzivnega poseganja v spomenik svetovne dediščine. Proizvodna oprema v gornjih etažah objekta je ostala popolnoma ohranjena in tako ključno dopolnjuje predstavitev njegove prvotne vloge. Foto: P. Šušteršič, J. Lah.

prte, so pa vsi posegi zasnovani tako, da ostaja prvotna struktura odprtega tlorisa vidna vsaj na zunanjih robovih stavb. Umeščanje manjših enot je zasnovano kot nizanje manjših kubusov, ki ohranjajo vidno prvotno strukturo vsake od etaž. V kompleksu oddajajo prostore podjetjem, ki se večinoma ukvarjajo z oblikovanjem, s promocijo, delno jih oddajajo v najem za različne kongresne prireditve, skratka dejavnosti so prilagojene ohranjanju prvotne identitete objekta v maksimalni možni meri. Primer tovarne Van Nelle je med vsemi predstavljenimi najbolj primerljiv z Rogom. Gre za pomemben objekt, ki izstopa po kakovosti in velikosti v kompleksu tovarne, katere del je bil. Arhitekturno razvojno je že v času nastanka predstavljal pomemben presežek, kot pri nas tovarna Rog.

Revitalizacijski proces je zelo skrbno zasnoval Wessel de Jonge – s strokovno avtoriteto mu je uspelo doseči implementacijo vseh pomembnih varstvenih izhodišč in rezultat je kvalitetno prenovljen objekt, ki ohranja pomemben del svoje modernistične industrijske identitete, hkrati pa omogoča uspešno izvajanje novih vsebin. Jasno čitljiva ostaja inženirska čistost objekta, inovativnost zasnove, odprtost strukture in fluidnost prostorov, skratka temeljne značilnosti, ki so objekt opredelile že ob njegovem nastanku.

Vsi predstavljeni primeri so kot ključno izhodišče izpostavili dediščino. Zanj so poiskali ustrezne interpretacijske pristope, ki niso le enoznačno strogo konservatorski, ampak precej raznoliki, vendar vsi ohranjajo industrijski milje kot tisti temelj, ki narekuje oblike posegov. Nobeden ne zanika prvotnih značilnosti območij, vsi tako arhitekturo kot strojno opremo izpostavijo kot del novih zgodb in gradijo na njihovi inovativni interpretaciji in zato tudi učinkovito rešujejo pristope umeščanja nove rabe, ki tovrstnim strukturam edina omogoča preživetje. Taki pristopi se kažejo kot najuspešnejši in v kontekstu varovanja identitete območij edini primerni in prav tako so tudi ekonomsko razvojno najuspešnejši.

Literatura

De Jonge, W., *Three modern preservation cases: The restoration of Rietveld's Bienanale Pavilion (1953-54) in Venice, Italy, compared to Sanatorium »Zonnenstraat« (Jan Duiker, 1926-28) and the Van Nelle Factories (Brinkman, Van der Vlugt, 1926-31)*, RAIA Sisa-lation Publication, Sydney 2004.

www.geolocation.ws

www.harhaxalia.blogspot.com

www.telford.gov.uk/heritage/heritage.htm

Ifko, S., *Varstvo industrijske arhitekturne dediščine v Sloveniji*, doktorska disertacija, Fakulteta za arhitekturo UL, Ljubljana 2003.

Kania, H., *Zollverein XII, Zollverein Colliery and a 14 km² Neighbouring Area, Preserving a Large Scale Area Inside the Ruhrgebiet*, Industrial Patrimony, 1, 1999.

Oragaar, A., Van der Berg, L., Berger, C., Xiang Feng, R., *Industrial tourism: opportunities for city and enterprise*, Euricur in Erasmus University Rotterdam, Rotterdam 2008.

Slota, R., *The Urban Industrial Landscape: An Example - The Ruhr Basin and its Heritage*, The Complexity of the Industrial Landscape 1987.

Sl. 6a, 6b: Pogled na prenovljeno zunanost tovarne Van Nelle kaže, da so bili izvedeni le minimalni posegi, prav tako v notranjosti, kjer je bilo največ truda vloženega v ohranjanje odprtih volumnov ter iskanje oblik pregrajevanja in prilagajanja novim vsebinam s sekundarnimi sistemi notranjih konstrukcij.